

Sözcük anlamı

- Sözcük anlambiliminin temel uğraşı, sözcüklerin birbirleriyle kurdukları anlamsal ilişkileri tanımlamaktır.
  - İyi
  - Kötü
  - Fena

Sözcük anlamı

- **Örnek 1**
  - Adamı iyi dövmüşler
  - Adamı fena dövmüşler
  - Adamı kötü dövmüşler

Sözcük anlamı

- **Örnek 2**
  - O kadın kadın değil
  - O adam adam değil
  - O çocuk çocuk değil
- **Örnek 3**
  - Çoktan unutturdum ben seni çoktan
ah bu şarkıların gözü kör olsun
- **Örnek 4**
  - Amcam bize yardım etti
  - Amcam bize yardım etmedi değil
  - Amcam bize yardım etmesine etti
  - Amcam bize yardım etti de...

Anlam ilişkileri

- Alt anlamlılık
- Eş anlamlılık
- Karşıt anlamlılık
- Eşseslilik ve çokanlamlılık
- Eğretilime
- Ad eksiltme

Altanlamllılık (Hyponymy)

- Sözcükler birbirleriyle aynı cins ve türden olma açısından benzerlikler taşırlar.
- Örneğin, 'kuş' sözcüğü canlılar ve hayvanlar üst kavramlarının bir alt türüdür.
- Serçe, güvercin, çalığışu, bülbül gibi sözcükler de 'kuş' üst kavramının alt örnekleridir.

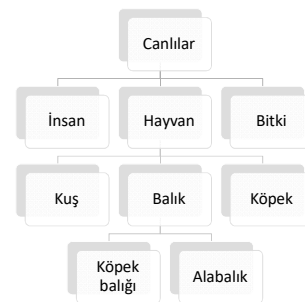
Altanlamllılık (Hyponymy)

- Öyleyse, bir sözcüğün gönderimde bulunduğu içerik, başka bir sözcüğün gönderimde bulunduğu içeriğe göre "alt kavram" gösteriyorsa o sözcük *alt anlamlıdır*.
- Serçe, kuş ve hayvan sözcükleri arasında bir alt anlamlılık ve kapsama ilişkisi söz konusudur.
- Kuş sözcüğü hayvan sözcüğü ile bir alt anlamlılık ilişkisi içindedir.

Alt anlamlılık

- Altanlamllılık bir içeme ilişkisidir.
- Daha genel bir sözcüğün anlamını içerir.
- Bu genel sözcük ise üstanlamllıdır.
  - Canlılar
    - Hayvan
      - Kuş
        - o serçe, güvercin, bülbül, kırlangıç

Altanlamllılık

Altanlamlılık

- Eğer X sözcüğü Y sözcüğü tarafından kapsarısa X Y'nin bir alt anlamını içerir.
  - *Orkide-çiçek; kadın-insan; koltuk-mobilya; anlambilim-dilbilim sözcük çiftleri alt anlamlılık ilişkisine örnek olarak verilebilir.*
- İçerme tek taraflıdır.
- Çift taraflı olursa, ortaya çıkan ilişki eşanlamlı olur.

Eşanlamlılık (Synonymy)

- Farklı sesletilen ve yazılan ancak aynı kavramsal içeriği ve anlamsal özellikleri olan iki sözcük arasındaki ilişki
  - 'ak ve beyaz'
  - 'yürek ve kalp'
  - 'mature ve ripe'
    - aynı kavramsal içeriğe ve anlamsal özelliklere sahip
    - Eşanlamlı sözcükler sözlüğünde bu sözcük çiftleri eşanlamlı olarak verilir

Eşanlamlılık

- Eğer X sözcüğü Y sözcüğü ile aynı kavramsal içeriğe sahipse aralarında eş anlamlılık ilişkisi vardır.
- Sözcükler belli bir bağlamda birbirlerinin yerine kullanılabilirler mi?
  - Eşdizimsel anlam eşanlamlılığı etkileyen ve sözcüklerin birbiri yerine geçmesini engelleyen özelliklerden biridir.
    - anamın ak sütü
    - yürekli adam
  - GERÇEK EŞANLAMLILIK ÇOK AZDIR

Eşanlamlılık

- Eşanlamlılığın üç derecesi vardır:
  - Tam eşanlamlılık:**
    - Anlamların tam benzerliğidir. Sözcüklerin herhangi bir bağlamda birbirleri yerine kullanılabileceğini belirtir.
    - 1. Üzüntü, elem, keder, dert

Eşanlamlılık

Önermesel eşanlamlılık:

Gerektilme ile tanımlanır. Eşanlamlı sözcükler her zaman birbirinin yerine kullanılamaz.

- Ali *kaplumbağayı* gördü.
- Ali *tosbağayı* gördü
- Ali araştırmacıları *kaplumbağaları* incelerken gördü.
- Ali araştırmacıları *tosbağaları* incelerken gördü.

Eşanlamlılık

Yarı eşanlamlılık

Anlamları birbiriyle tamamen aynı değildir.

- Yüzünden
- -den dolayı
- Nedeniyle
- Sebebiyle
- Dolayısıyla

Eşanlamlılık

- Eşanlamlı ayırımı (Aksan, 1999)
  - Her ögesi Türkçe olanlar
    - Duymak/ işitmek, küsmek/darılmak/gücenmek
  - Türkçesiyle birlikte yabancı öğeleri de yaşayanlar
    - etki/tesir, ilgi/alaka, sözcük/kelime, olasılık/ihtimal, ilke/prensip

Eşanlamlılık

- ilgili sözcük çiftlerinin farklı yönleri olabilir
  - Dilin farklı lehçelerine ait olabilirler
    - günebakan, ayçiçeği, dövränber
  - Bazı sözcükler benzer durumlarda farklı biçimlerde kullanılırlar
    - adam, herif
  - Bazı sözcüklerin duygusal anlamları vardır.
    - politikacı, devlet adamı
  - Bazı sözcükler sadece belli bir bağlamda kullanılırlar
    - (alınım) ak, beyaz ten

Karşıtanlamlılık (Oppositional meaning)

- İki sözcük arasında anlamsal olarak birbirinin karşıtı olma durumu
  - kısa-uzun
  - ters-düz
  - bekar-evli
  - üst-alt

Karşıtanlamlılık

Temel olarak iki tür karşıtıktan söz edilebilir:

- **Derecelendirilebilen/derecelendirilemeyen**
- **Ters/bakışimli**

Karşıtanlamlılık

- **Derecelendirilebilen karşıtlık**
  - Eğer iki sözcük arasında belli bir ölçütün iki uç noktasında olma ilişkisi varsa bu sözcükler derecelendirilebilen karşıtlardır
    - Büyük/küçük, iyi/kötü, mutlu/üzgün, uzun/kısa, ıslak/kuru
    - “daha ” ve “çok” sözcükleriyle kullanılabilir
      - Daha büyük, çok üzgün...
    - Olumsuzları karşıtlık taşımazlar
      - «kısa değil», «uzun»
      - «genç değil», «yaşlı» anlamına gelmez

Karşıtanlamlılık

- **Derecelendirilemeyen (bütünleyici) karşıtlık**
  - İki kavram arasındaki karşıtlığın, bölgesel bir sınır gibi, tam olduğu durumda ortaya çıktığını söyler.
    - Doğru/yanlış, ölü/canlı, erkek/kadın
    - Olumsuz biçimleri ile birbirlerine eşit anlam taşırlar
      - “Ölü değil” “canlı”; “bekar değil” “evli” anlamına gelir

Karşıtanlamlilik

Ters ve bakışimli karşıtlar

- **Ters (yön gösteren) karşıtlıklar**
  - Eğer sözcüklerden biri bir yönde => diğeri ise onun karşıtı yönünde <= bir hareketi gösterirse aralarında ters karşıtlık ilişkisi vardır.
  - Sağ/sol, alt/üst, ön/arka, ileri/geri, doğu/batı, kuzey/güney
  - itmek/çekmek, gelmek/gitmek, gitmek/dönmek

Karşıtanlamlilik

• Bakışimli (ilişkisel) karşıtlıklar

- İki varlık arasında bir ilişkiyi, bir eksen boyunca birinin yönünü diğerine göre belirleyerek anlatır
  - Eğer iki sözcük arasında birbirinin karşıtını içermeye ilişkisi varsa bu ilişkiye 'bakışimli karşıtlık' denir.
  - Öğretmen/öğrenci, doktor/hasta, peşin/taksitle, almak/satmak, oyuncu/seyirci
    - Ahmet Ali'ye borç verdi
Ali Ahmet'ten borç aldı
    - Ali Ahmet'in patronu.
Ahmet Ali'nin çalışanı
    - Can Fatma'ya kitap verdi.
Can Fatma'dan kitap aldı.

Eşseslilik (homophony)

- Kimi sözcükler aynı ses ve yazı biçiminde olmalarına rağmen birbirlerinden tümüyle bağımsız kavramsal içerik ve anlamsal özelliklere sahiptirler.
  - Yüz
- Sesletim veya yazımı aynı olan ancak farklı kavramsal içeriğe karşılık gelen sözcükler arasındaki ilişkidir.

Eşseslilik

yüz (I) a. 1. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı. 2. Bu sayıyı gösteren 100 ve C rakamlarının adı. 3. sf. On kere on, doksan dokuzdan bir artık. 4. Kere, kat vb. kelimeler ile birlikte kullanılarak yapılan işin çokluğunu abartılı bir biçimde anlatan söz: "Hikmet Bey'in kurum ve edası, her zamankinden belki yüz kat üstündü." -S. M. Alus.

yüz (II) a. 1. Başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima, çehre, surat: "Bir güzel çocuk yüzüyle gülümsüyor." -S. F. Abasıyanık. 2. Yüzey: Suyun yüzünde. 3. Kesici araçlarda ağız: Bıçağın keskin yüzü. 4. Bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü. 5. Yorgana ve yastığa geçirilen kılıf. 6. Bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş: Yorgan yüzü. Kanepenin yüzü. 7. Birinin görülegeleken veya umulan hoşgörülülüğüne güvenilerek gösterilen cüret: Ne yüzle? Yüzü olmamak. 8. Nedeniyle, sebebiyle: "Bu yüzdən Fuat Köprülü ile çatışmaya başlamışlardı gazetelerde." -Y. Z. Ortaç. 9. Yan, taraf. 10. Bir yapının dışı bakan düşey yüzeylerinin her biri: Ön yüz. Yan yüz. Arka yüz.11. mec. Utanma: Adamda yüz yok ki!

Eşseslilik

yüz (III) e. 1. Kol, bacak, yüzgeç vb. organların özel hareketleriyle su yüzeyinde veya su içinde ilerlemek, durmak: "Yüzmek bilmediği için on dakika içinde boğulmuştu." -S. F. Abasıyanık. 2. Yüzme sporu yapmak. 3. Bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak: Tahta suda yüzer. 4. Herhangi bir durumun en aşırı derecesinde olmak: "Hiçbir kaygının gölgelemediği bir saadet içinde yüzmektedir." -H.Taner. 5. mec. Dalgalanmak: "Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak, /Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak" -M. A. Ersoy. 6. mec. Herhangi bir şeyle üzeri kaplanmak, bir şeye bulanmak: Kitaplar toz içinde yüzüyor. Ev pislik içinde yüzüyor.

yüz (IV) e. (-i) 1. Derisini çıkarmak, derisini soyamak. 2. hlk. Çok para istemek.

Eşseslilik

TDK sözlükte 4 ayrı başlık var

1. Ad
2. Sayı
3. İnsan organı
4. Eylem (iki anlam; soyamak/suda ilerlemek)
5. Anlamlar birbirinden tamamen bağımsız.

DOLU?

Çokanlamlılık (Polysemy)

- Bir göstergenin yansıttığı temel anlamın yanı sıra yeni kavramları da anlatır durumda olmasına **çokanlamlılık** denir.
- Başlangıçta tek bir kavramın simgesi olan gösterge, aktarmalarla ve kullanım sıklığının artmasıyla her dilde ilişkili yeni kavramlarla da anlatılmaktadır.

Çokanlamlılık (Polsemy)

- Çokanlamlılıkta, gösterge, temel anlamını yitirmeden yan anlamlar kazanmaktadır.
- Eğer bir sözcükten benzetme yoluyla başka anlamlar türetilirse ortaya çıkan sözcükler arasındaki ilişki **çok anlamlılık ilişkisidir**.
  - YÜZ
    - İnsan yüzü, yorgan yüzü

Çokanlamlılık

burun, -rnu a. 1. anat. Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı. 2. Bazı şeylerin ön ve sivri bölümü: "Kadıköy vapurunun güvertesinde, paltoma bürünmüş, gidip ta burna oturmuştum." -H. Taner. 3. mec. Kibir, büyülenme: Burnundan yanına varılmıyor. 4. coğ. Karanın, özellikle yüksek ve dağlık kıyılarda, türlü biçimlerde denize uzanmış bölümü.

- Belli bir uzamdan dışarı doğru çıkıntı oluşturma benzetmesine dayanır. Paylaşılan ortak özellik.

Çokanlamlılık

Baş

- İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız gibi organları kapsayan vücudun üst bölümünde bulunan organ
  - Salona girerken başının üzerine çiçekleri attı.
- Bir topluluğu yöneten kimse
  - Devletin başı
- Başlangıç
  - Satır başı
- Temel
  - Her şeyin başı sağlıktır
- Arazide en yüksek nokta, tepe
  - Yokuşun başı.
- Yiyeceklerde tane
  - Üç baş soğan

Çokanlamlılık-Eşseslilik

- **Çokanlamlılıkta**, bir göstergenin temel anlamının yanı sıra, onunla mutlaka ilişkisi bulunan yeni yeni anlamlar kazanması söz konusudur.
- **Eşseslilikte** ise, birbiriyle anlamca ilgisi bulunmayan kavramlar aynı göstergeyle anlatılmaktadır.
  - Sebebi rastlantı ya da yabancı dilden ödünçleme olabilir

Alıştırma

- Anlam ilişkilerini açıklayınız
  - Yüz: 'sima, çehre, surat'
    - ( ) 'doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı'
    - ( ) 'yüzey, satıh'
    - ( ) 'bir şeyin ön tarafta bulunan bölümü: binanın ön yüzü'
    - ( ) 'keskin kenar: bıçağın keskin yüzü'
  - Çay 'Çaygillerden bir ağaççık'
    - ( ) 'Bu ağaççığın özel işlemlerle kurutulan yaprağı'
    - ( ) 'Bu yaprakların haşlanmasıyla elde edilen güzel kokulu ve sarımtırak renkli içecek'
    - ( ) 'Konukların çay, börek, pasta gibi içecek ve yiyeceklerle ağırlandığı toplantı'
    - ( ) 'Küçük akarsu'

Alıştırma

- Yaprak 'Bitkilerde solunum, karbon özümlemesi, terleme gibi olayların oluştuğu, yeşil bölümler'
  - ( ) 'Özellikle asma yaprağı: Yaprak sarması vb.'
  - ( ) 'Börek, baklava gibi şeylerde yufka: Bu baklavada elli yaprak var'
  - ( ) 'Kitap, defter gibi şeylerde ön ve arka yüzü oluşturan kağıtların her biri, varak'
  - ( ) 'Kat kat ayrılabilen şeylerde kat: Mermer yaprağı'
- Saz 'Her tür müzik aracı, çalgı'
  - ( ) 'İnce kamış, hasır otu'
  - ( ) 'Türk halk müziğinde, bağlama, cura, tar vb. mızraplı çalgıların genel adı'
  - ( ) 'Türk halk müziğinde kullanılan, gövdesi oyularak yapılmış, telli, uzun saplı çalgı, bağlama'

Alıştırma

- Zar 'Kadınların örtündükleri çarşaf'
  - ( ) 'İnce perde veya örtü'
  - ( ) 'İnce ve yumuşak yaprak durumundaki organlara ve organ bölümlerine verilen ad'
  - ( ) 'Tavla ve başka oyunlarda kullanılan, kemik, fil dişi, plastik gibi maddelerden yapılan araç'

Eğretileme (Metaphor)

- Bir kavramı diğer bir kavram üzerinden anlamak/anlatmak için kullanılan bilişsel bir eylemdir.
  - *Eğer bir kavram diğeri üzerinden benzetme ile ifade edilirse iki kavram arasındaki anlamsal ilişki eğretilemedir*
    - Borç içinde yüzmek
      - Borç => deniz
        - Borçlu olmanın miktarı => denizin derinliği
        - Denizin içinde yüzmek => çok fazla borcun içinde olmak
          - Eğretileme çıkarımsaldır.
    - Tazı gibi hızlı, demir gibi sağlam
      - Eğretileme açıktır

Eğretileme

- Ali masayı çekti.
- Ali bayrağı çekti.
- Ali çile çekti.
- Ali dert çekti.
- Ali acı çekti.
- Kan çekti.
- Toprak çekti.
  - Çekmek: «belli bir uzamda dışarıdan içeriye doğru (kendine) asılmak» anlamı çokanlamlılığı sağlar.

Eğretileme

- Yere düşmek.
- Derde düşmek.
- Aklına düşmek.
- Yola düşmek.
- Aşka düşmek.
  - «Yukarıdan aşağıya istemsiz hareket eden bir nesne» benzetmesi

Eğretileme

- Dilde anlam üretmemizi sağlayan temel anlamsal özellik eğretilemedir.
- İnsan düşünce biçimi olarak kavramları birbiri üzerinden tanımlar.
  - YUKARISI İYİDİR
  - AŞAĞISI KÖTÜDÜR
    - ayağı yerden kesilmek
    - sevinçten havalarda uçmak
    - utançtan yerin dibine batmak
    - halsiz düşmek

Eğretileme

Eğretileme

- Kan beynine sıçramak
- İçinde öfke biriktirmek
- Öfke kusmak
- Burnundan ateşler saçmak
- Tepesinin taşı atmak
- Öfkeyle dolmak

Parça-bütün ilişkisi (part-whole)

- Parça bütün ilişkisi ise bir bütünün parçası olan ile bütün arasındaki ilişkiye dayanır.
- Eğer sözcükler bir bütün ile onun parçalarını gösteriyorsa kurdukları anlamsal ilişki parça-bütün ilişkisidir.
  - Göz-yüz
    - Göz sözcüğü bir bütün olarak algıladığımız 'yüz'ün bir parçasıdır.
  - çerçeve ve pencere
  - kapak ve kitap
  - çatı-ev

Ad eksiltme (metonymy)

- Sözcüklerin belli bir anlam ağı içinde yer alması dillerde ifadeler üretilirken bazı eksiltmeler yapmamızı sağlar.
  - Ayşe üniversiteye başlıyor
    - üniversite → 'eğitim görülecek kurumdaki bir bölüm'
- Eksiltme işlemi
  - parça bütün
  - sahip olan-sahip olunan
  - kapsayan-kapsanan
    - Nazım Hikmet'i bulamıyorum, nerede?
      - Sahip olan-sahip olunan

Ad eksiltme (metonymy)

- Sözcükler arasında belli bir dizilimde
  - parça-bütün, sahip olma, sahip olunma, kapsama-kapsanma, gösterilen-sembol ilişkisine bağlı olarak yapılan eksiltmedir.
- Bir kavramın başka bir kavramın yerini tutması ya da başka bir kavramı içermesi
- Anlatılmak istenen kavram kullanılmadan, onunla ilişkisi bulunan bir başka kavramla dile getirilmesi.
  - Ankara kızgın.
  - Beyaz Saray açıklama yaptı.
  - Sobayı yaktın mı?
  - Bütün şişeyi içtim.

Ad eksiltme

- **Bütün yerine parçanın anılması**
  - Bu performansıyla sahnelerin yıldızı oldu.
  - Perdenin sevilen oyuncusu Türkiye'ye geldi.
  - Baba ocağına döndük yine.
  - Şuna bir el atsana.
  - Bebeğe bak bir çift göz!
- **Parça yerine bütünün anılması**
  - Bu akşam Shakespeare'i izleyeceğiz.
  - Ayşe üniversiteye başlıyor.
  - Rafta Orhan Veli'yi bulamadım bir türlü